

УДК 366

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

Т. Петровська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Розглянуто причини та цілі реструктуризації вугільних галузей країн світу, досліджено способи здійснення процесів реструктуризації та зазначена концепція оптимізації структури управління вугільною промисловістю України.

Ключові слова: реструктуризація вугільної галузі, концепція оптимізації структури управління.

Аналіз сучасного стану вугільної галузі України і тенденцій розвитку світової енергетики показує, що наразі склалося наявне протиріччя між надзвичайно важливим значенням вугільної промисловості України для економіки і енергетичної безпеки держави та вкрай важким станом цієї галузі за економічними, фінансовими, технічними та соціальними критеріями.

Для забезпечення енергетичної безпеки держави українською необхідною є розробка реальної, забезпеченої стабільним фінансуванням, програми реструктуризації та розвитку вугільної промисловості на середньострокову перспективу, ґрунтуючись на світовому досвіді, реалізація якої дозволить підвищити ефективність роботи підприємств вугільної промисловості та досягнення обсягів видобутку вугілля, необхідних для задоволення потреб національної економіки.

Процес реструктуризації вугільної галузі є надто складним та важливим для держави. Нажаль, у вітчизняній літературі не достатньо звернено увагу на дослідження світового досвіду реструктуризації вугільної галузі й оцінено суспільну вагомість даного процесу та не створено дієвої системи державного управління цією сферою, а існуючі процеси реструктуризації відбуваються не системно.

Основою аналізу можуть слугувати сучасні концепції реформування вугільної промисловості розвинених країн, які є предметом досліджень на теоретичному й методологічному рівнях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених: О. Амоші, А. Вовченко, Ю. Гавриленко, Г. Гліщинського, В. Гріньова, А. Дементьєва, В. Єрмакова, Ф. Есера, А. Кабанова, О. Кузьмича, В. Логвиненко, І. Луніної, Р. Любке, В. Попова, К. Хіршхаузена, Я. Холмянського, А. Хохітви, І. Ямпольської.

Метою статті є вивчення досвіду реформування вугільної галузі розвинених країн. Відповідно до визначеної мети в роботі були поставлені такі завдання: дослідити доцільність реформування галузі, проаналізувати шляхи здійснення процесів реструктуризації країн світу та сформувані напрямки й принципи реформування вітчизняної системи управління галуззю у контексті застосування досягнень світового досвіду.

Вугільна галузь має значну еволюцію і є досить розвинутою у світових масштабах. Вугілля залишається найбільш доступним видом палива в багатьох розвинених країнах й тих країнах, що розвиваються, та видобувається з комерційними цілями в понад 50 країнах. Проте майже 85% його світового видобутку припадає лише на 10 країн. Найбільші виробники вугільної продукції не належать до одного географічного регіону – до п'ятірки найбільших виробників входять Китай, США, Індія, Австралія та Південна Африка. Особливістю світового ринку вугілля є те, що видобуте вугілля головним чином використовується всередині тієї країни, де воно видобувається, і тільки близько 16% потрапляє на міжнародний ринок, передусім – енергетичного. Видобуте вугілля задовольняє 25% потреб у первинній енергії і генерує 40% світової електроенергії.

Варто відзначити ту перевагу вугілля серед викопних енергоносіїв, що розвідані його запаси значно перевищують запаси нафти та газу. За поточних умов видобування, терміни повного

вичерпання достовірних запасів вугілля оцінюються у понад 155 років, тоді як аналогічний показник для нафти та газу складає 41 та 65 років, відповідно. Причому понад 68% нафтових та 67% газових запасів сконцентровано на Середньому Сході та Росії, тоді як географічна диверсифікованість світових запасів вугілля, в першу чергу, енергетичного, створює умови, за яких покупець практично завжди може знайти постачальника вугілля необхідної якості на прийнятних умовах. Розташування вугільних родовищ у світі є більш рівномірними, хоча теж територіально обмеженими. Велика кількість постачальників (на даний період за різними оцінками на міжнародному вугільному ринку активно працює 100–140 виробників) забезпечують конкурентне та ефективне функціонування даного ринку, транспортуючи у разі необхідності вугільну продукцію безпечно та легко морським або залізничним транспортом до будь-якого місця вимоги [3, 6].

Країни, які мають доступ до місцевих джерел енергії або до надійного джерела палива з міжнародного ринку, можуть уникнути багатьох негативних наслідків, стимулюючи подальше економічне зростання та розвиток.

Ситуація стосовно перспектив розвитку видобування вугілля у різних країнах є неоднозначною і визначається передусім природними умовами і відповідно рівнем рентабельності розробки вугільних родовищ.

Реструктуризація вугільних галузей є характерною особливістю сучасної економіки більшості вугледобувних країн світового товариства. Серед причин, обумовлюючих даний процес, виокремлюють наступні:

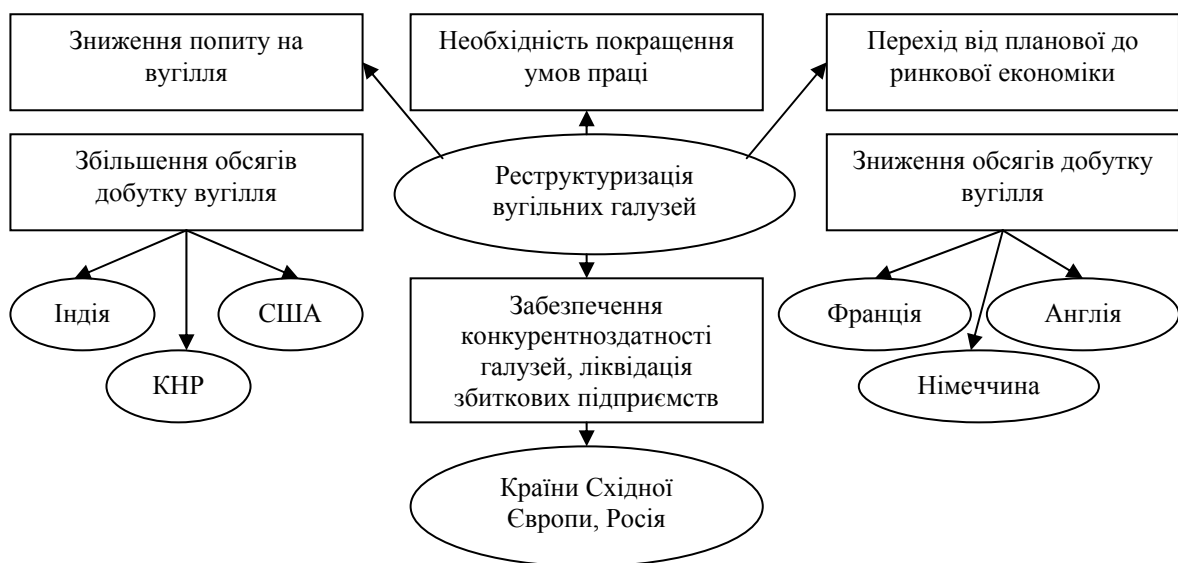
- ❖ зміна ситуації на міжнародному ринку енергетичних продуктів та падіння попиту на вугільну продукцію;

- ❖ необхідність застосування технологій, здатних забезпечити більш високу продуктивність праці на вугледобувних підприємствах, більш високий рівень механізації та автоматизації робіт, більш екологічно чистий вуглевидобуток;

- ❖ поява складних соціальних проблем, пов'язаних з зайнятістю населення та охороною навколишнього середовища;

- ❖ перехід більшості країн від планової до ринкової економіки і, відповідно, необхідність здійснення заходів по покращенню ефективності робіт вугледобувних підприємств та підвищенню конкурентноздатності вугілля як одного з енергоносіїв в нових умовах господарювання.

Мотиви та цілі реструктуризації вугільних галузей країн світу схематично показано на рисунку.

Мотиви та цілі реструктуризації вугільних галузей країн світу

У низці країн завдяки сприятливим геологічним умовам експлуатації родовищ вугільна промисловість є високорентабельною галуззю і слугує важливим джерелом доходів державних бюджетів (Австралія, США, Канада, ПАР, Індонезія, Колумбія). Одна з головних цілей провідних вугледобувних країн світу – збільшення обсягів вуглевидобутку в сучасних умовах господарювання – таких розвинених країн як Індія та КНР.

Водночас існує чимало країн, де розвинене в минулому вугледобування під тиском конкуренції та вичерпаністю запасів визнано економічно недоцільним і припинено (Бельгія, Нідерланди, Ірландія, Португалія, Франція, Японія), незважаючи на значне зростання залежності більшості із цих країн від зовнішнього постачання енергоресурсів (наприклад, Японія – до 93%). Дані країни орієнтують своє господарство на використання інших енергоносіїв, таких як природний газ, нафта та атомна енергетика [1].

На даний час за рахунок державного субсидування підтримується збиткове видобування кам'яного вугілля лише в окремих розвинених країнах (Німеччині, Іспанії), при чому обсяги субсидій і, відповідно, обсяги видобутку вугілля через закриття шахт поступово, але неухильно скорочуються.

Особливо відзначимо досвід Великобританії, де протягом відносно короткого періоду здійснено радикальну реструктуризацію вугільної промисловості: значну кількість вугледобувних підприємств було зліквідовано, а решту – модернізовано та приватизовано зі скасуванням державного субсидування.

Загалом у світовій вугільній промисловості простежується цілком логічна тенденція: країни, що мають великі родовища якісного вугілля зі сприятливими умовами їх розробки (Австралія, США, Канада, ПАР, Колумбія, Індонезія, Венесуела, Китай, Індія, Росія, Казахстан), як правило, нарощують обсяги вуглевидобутку, у тому числі для експорту; країни, що розробляють вугільні родовища з більш складними умовами (Польща, Великобританія), намагаються зберегти обсяги видобутку на досягнутому рівні або з деяким зменшенням; країни, що мають найбільш складні для розробки родовища (Німеччина, Іспанія, Угорщина, Чехія), скорочують вуглевидобуток [5].

За всіма прогнозами, які виконано різними авторитетними організаціями, протягом принаймні 20–30 років споживання вугілля буде зростати середньорічними темпами 1,4–1,6%, що правда, поступаючись нафті (1,7%) і природному газу (2,7–2,8%), але залишаючись основним джерелом виробництва електроенергії. Водночас будуть зростати обсяги міжнародної торгівлі продукцією вугільної промисловості.

Проаналізувавши досвід країн світу, відмітимо, що значне розширення міжнародного ринку вугілля є обумовленим та пояснюється двома основними причинами. По-перше, третина приросту об'ємів міжнародної торгівлі вугіллям пов'язана з тим, що в певних країнах (передусім європейських) відбувається закриття шахт та скорочення виробництва власного вугілля, що має високу собівартість видобутку, із заміною його імпортованим вугіллям з тих країн, де видобуток набагато дешевший та рентабельніший. По-друге, більше половини міжнародної торгівлі вугіллям направляється на задоволення все більш зростаючих енергетичних потреб країн, що розвиваються (азійського економічного регіону).

Доцільним, на нашу думку, є звернення уваги також на той факт, що у вугільній промисловості країн із розвинутою економікою домінує приватна власність. Виключно приватними є всі вуглевидобувні підприємства у США, Канаді, ПАР, Великобританії, лише невелика частка належить державі в деяких вугільних компаніях Австралії та Німеччини, що субсидуються державою.

У вугільній промисловості України спостерігається урізноманітнення форм власності, але з наявною тенденцією до збільшення частки приватної власності.

Державна власність переважає у вугільних галузях Китаю, Індії, Індонезії, Польщі, Чехії, однак у всіх цих країнах державні вугільні підприємства корпоратизовано, чим суттєво обмежено втручання органів влади до їх господарської діяльності, де також існує недержавний сектор, який здійснює реалізацію програм подальшої приватизації [4, 8].

Вугільна галузь України з надто складними геологічними умовами вуглевидобутку та внаслідок державної політики утримання цін на продукцію гірничодобувної галузі на низькому рівні, переважна більшість підприємств вугільної промисловості та галузь в цілому є збитковою,

перебуває у скрутному фінансово-економічному стані та систематично фінансується з державного бюджету. Незважаючи на те, що Україна належить до першої десятки провідних країн світу за обсягами видобутку вугілля, вона значно поступається більшості з них за економічними показниками вуглевидобувного виробництва. Продуктивність праці у вітчизняному вуглевидобуванні в декілька разів нижча у порівнянні з Росією, Німеччиною, Польщею і в десятки разів нижча, ніж у США, Канаді, Австралії, Південно-Африканській республіці [2]. Отже, можна зробити висновок, що продукція вугільної галузі України не є конкурентоздатною на міжнародних ринках.

Реструктуризація вугільної галузі України характеризується незначними змінами в системі управління, структурі виробництва, формах управління та у відносинах власності. З переходом України до ринкової економіки та з метою підвищення конкурентоздатності українського вугілля доцільним для вітчизняної вугільної промисловості, з огляду на досвід розвинених країн світу, є виробнича та економічна перебудова галузі (закриття збиткових, низько рентабельних шахт та модернізація потенційно прибуткових шахт, роздержавлення власності та запровадження ринкових механізмів господарювання). Так, у Росії, Казахстані, Чехії діючі вугледобувні підприємства зараз не отримують дотацій на покриття збитків, а державні субсидії надаються для ліквідації нерентабельних шахт, соціального захисту працівників, що вивільняються та екологічні заходи. У Китаї, наприклад, у результаті закриття 150 тис. дрібних шахт, запровадження нових технологій та побудови нових рентабельних підприємств, удосконалення системи господарювання подолано збитковість вугільної промисловості в цілому.

На нашу думку, концепція оптимізації структури управління вугільною промисловістю України повинна бути побудована на таких засадах:

- ❖ створення організаційно-економічних умов для проведення ефективного роздержавлення;
- ❖ надання юридичного статусу вугледобувному підприємству;
- ❖ утворення об'єднань підприємств вугільної промисловості за територіальною ознакою та по подібних видах вугільної продукції;
- ❖ встановлення дійового контролю за раціональним та комплексним використанням надр;
- ❖ створення умов для розширеного відтворення виробництва підприємств вугільної промисловості;
- ❖ підвищення конкурентоспроможності вугільної продукції.

В основу утворення шахтоуправлінь необхідно покласти розрахунки, під час проведення яких потрібно взяти до уваги раціональне та ефективне відпрацювання запасів родовища шляхом об'єднання шахт, які відпрацьовують один і той же пласт або групу пластів регіонального родовища, що дозволить:

- ❖ раціонально використовувати технологічні комплекси поверхні шахт;
- ❖ створити єдиний транспортний ланцюг з метою оптимізації витрат на транспортування;
- ❖ підвищити ефективності роботи вентиляційної системи провітрювання шахт;
- ❖ скоротити протяжність гірничих виробок та кількість головних вентиляторних установок;
- ❖ оптимізувати витрати на відкачування води із шахт шляхом створення єдиного водовідливного комплексу;
- ❖ запровадити єдину технологію відпрацювання запасів в подібних гірничо-геологічних умовах;
- ❖ здійснити раціональний розподіл трудових ресурсів на території розташування вугледобувних підприємств та оптимізувати їх використання;
- ❖ досягти сумарного видобутку вугілля до рівня забезпечення збалансованих фінансово-економічних показників діяльності вугледобувних підприємств.

Світовий досвід у галузі вуглевидобування відзначається великим різноманіттям, але що стосується вітчизняної вугільної промисловості, то основною метою концепції оптимізації управління галуззю має бути укрупнення шахт з метою створення ефективних виробничо-технологічних вугледобувних комплексів. Для цього необхідно провести аналіз гірничо-геологічних умов, запасів, виробничих потужностей та техніко-економічних показників діяльності вугільних шахт. Розробити критерії комплексування вугледобувних потужностей. Підготувати техніко-економічне обґрунтування групування шахт та створення на цій основі єдиного

господарюючого суб'єкта у вигляді юридичної особи – вугледобувного підприємства, що буде входити до складу концерну з видобутку вугілля.

1. *Гавриленко Ю.М.* Техногенні наслідки закриття вугільних шахт України / Гавриленко Ю. М., Єрмаков В. М., Креніда Ю. Ф. – Донецьк, 2004.
2. *Дементьев А.В.* О мерах по завершению реструктуризации угольной промышленности России и перспективах ее развития // Уголь. – 2006. – № 3. – С. 48–53.
3. *Лунина Л., Хирихаузен К.* Реструктуризация угольной промышленности: европейский опыт и ситуация в Украине // Вопросы экономики. – 1998. – № 5. – С. 53–65.
4. *Любке Р.* Будуще угля в Германии // Глюкауф. – 2007. – № 2(4). – С. 52–64.
5. *Моника Б.* Германская горнодобывающая отрасль остается полигоном для новейшего оборудования и технологий // Журнал российского шахтера. – 2008. – № 7. – С. 14–16.
6. *Попов В.М.* Социальные инвестиции в реструктуризацию угольной отрасли России: опыт, проблемы, перспективы / Попов В. М., Гаркавенко А. М. // Уголь. – 2007. – № 3. – С. 19–21.
7. *Холмянський Я.Д.* Основи державного управління процесом реструктуризації вугільної галузі з урахуванням європейського інтеграційного досвіду // Вісн. Донец. ун-ту. Сер. Економіка. – 2001. – Вип. 1. – С. 61–67.
8. *Gliszczynski G.* Metodyka oceny jakości procesów restrukturyzacji przedsiębiorstw gorniczych / Gliszczynski G., Tomaszewski J., Paszcza H. // Raport z realizacji projektu badawczego MNil. – Lublin, 2007. – № 4.

THE WORLD EXPERIENCE OF RESTRUCTURISATION OF COAL INDUSTRY

T. Petrovska

Taras Shevchenko National University of Kyiv

The reasons and aims of restructurisation of coal industries of the countries of the world are observed in the article. The ways of restructurisations are probed and the conception of optimization of the structure of management of coal industry of Ukraine is marked.

Key words: restructurisation of coal industries, conception of optimization of the structure of management.

ВСЕМИРНЫЙ ОПЫТ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ УГОЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

Т. Петровська

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Рассмотрены причины и цели реструктуризации угольных отраслей стран мира, исследованы способы осуществления процессов реструктуризации и отмечена концепция оптимизации структуры управления угольной промышленностью Украины.

Ключевые слова: реструктуризация угольной отрасли, концепция оптимизации структуры управления.